

УДК 330.341.1

*В. В. Кушмаєва,
к. держ. упр., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

V. Kuchmaeva,
PhD, Associate Professor, associate professor of department of economic theory but agrarian economics,
Dnepropetrovsk state agrarian university

THEORETICAL BASES FORMATION INNOVATIVE MODEL OF DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION

Розкрито змістовні характеристики та визначено форми прояву інноваційного типу розвитку. Доведено, що інноваційний тип економічного зростання став закономірним результатом еволюціонування економічної динаміки.

Встановлено, що обмеження інноваційного зростання в аграрній сфері визначаються дією таких факторів, як недостатньо ефективне використання існуючих конкурентних переваг і наявного виробничого потенціалу, низька продуктивність праці, значне зношування устаткування, низька ефективність державного фінансування, зниження стимулювання наукової праці, недосконалість законодавчої й нормативно-правової бази, фактична відсутність професійних менеджерів інноваційних процесів, висока вартість упровадження й комерційного освоєння нововведень, а також впливом низки неекономічних факторів, зокрема інституціонально-політичного характеру: низькою якістю суспільних і приватних інститутів, тінізацією.

Охарактеризовано зміст, мету і основні ризики процесу переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку. Обґрунтовано перспективи її становлення в розрізі галузей і підгалузей сільського господарства та різних груп сільськогосподарських виробників. Проаналізовано тенденції інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Визначено цільові індикатори інноваційного розвитку, а також обґрунтовано заходи щодо стимулювання інноваційної активності аграріїв.

Solved content characteristics and defined forms innovative type of development. It is proved that an innovative type of economic growth was the result of a natural evolution of economic dynamics.

Established that limit the growth innovation in agriculture is defined yutsya influence factors such as insufficiently effective use exist yuchyh existing competitive advantages and productive capacity, low productivity, significant deterioration of equipment, inefficient state funding reduction to stimulate scientific work, inadequate legal and regulatory framework, the virtual absence of professional management innovation processes, the high cost implementation and commercial development innovations and influence a number of non-economic factors, including institutional and political nature: the poor quality of their society and private institutions shadow.

Characterize the content and purpose of the main risks of the transition agricultural production in the innovative development model. The perspectives formation by industry agriculture industries and different groups farmers. Analyzed lysed innovative trends of domestic agricultural enterprises ing. Defined target indicators of innovation and reasonable measures to stimulate innovation activities of farmers.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна модель, еволюційна динаміка.

Key words: agro-industry, innovation, innovative development, innovative model, evolutionary dynamics.

ВСТУП

Актуальність дослідження інноваційного розвитку агропромислового виробництва зумовлена посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграцією України в міжнародний економічний простір, що зумовлює необхідність формування інноваційної моделі розвитку сільського господарства.

Ряд аспектів стратегії інноваційного розвитку сільського господарства до цього часу принципово не визначено, зокрема, механізми стимулювання та державної підтримки інноваційної діяльності, розширення комерційних можливостей фінансування інноваційних розробок і венчурного підприємництва, поглиблення інформаційних та економічних взаємозв'язків між наукою й

виробництвом у процесі використання інтелектуальної власності. Оновлення сільськогосподарського виробництва новими сортами, технікою, технологіями стримують також низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників і недостатня інформованість їх щодо новітніх досягнень вітчизняної сільськогосподарської науки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Феномен розвитку економічної системи під впливом інноваційних факторів був об'єктом наукового інтересу представників усіх наукових шкіл: від економістів-класиків до інституціоналістів. У зв'язку з цим особлива увага приділяється основам теорій інновацій Й. Шумпетера, Ф. Броделя, Г. Менша, С. Кузнеця, Н. Кондратьєва, П. Сорокіна та інших. Окремо варто виділити вчених, що акцентували увагу на науково-технічному прогресі як ключовому факторі економічного зростання: С. Глазьева, Е. Денісона, Дж. Кларка, А. Кляйнкнехта, М. Портера, Б. Санто, Л. Суїте, Б. Твісса, Х. Фрімена, Дж. Хікса, А. Янга та ін. Теорія і методологія дослідження інновацій збагачувалась дослідженнями таких вчених, як В. Дементьєв, В. Маєвський, В. Макаров, Р. Нельсон, Дж. Ходжсон, С. Уінтер [1; 2; 3; 4; 7; 9; 10; 11].

Віддаючи належне результатам досліджень вказаних авторів щодо визначення категоріального змісту інновацій, їх ролі в економічному розвитку, етапів інноваційного процесу і структуризації останнього, необхідно зазначити, що систематизація та узагальнення наукових поглядів відносно розвитку інноваційних систем та формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва потребує подальших наукових досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є розкриття змісту і визначення основних індикаторів та ризиків процесу переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Незважаючи на те, що інноваційна практика існує багато сторіч, предметом спеціального наукового вивчення інновації стали лише в ХХ столітті. У формуванні й розвитку теорії інновацій, на думку Ю. Яковця, вимальовуються три значимих етапи: перша третина ХХ століття — формування фундаментальних основ теорії (період базисних інновацій у цій сфері наукового пізнання); друга третина ХХ століття — розвиток і деталізація базисних інноваційних ідей попереднього періоду; із середини 70-х років ХХ століття — новий теоретичний прорив, пов'язаний із хвилею епохальних і базисних інновацій у період становлення постіндустріального суспільства [8, с. 18].

Дослідження інноваційного характеру розвитку в різних країнах виявив вплив двох факторів: зниження прибутковості в традиційних галузях економіки; конкуренцію в обробній промисловості й курс виробників на зниження видатків. Отже, технологічний прогрес генерується під впливом економічних інтересів суб'єктів господарювання. Така економічна модель є певним і цілком закономірним етапом у розвитку лідируючих світових економік і передбачає наявність, як мінімум, двох умов. По-перше, це ви-

сокий рівень задоволення основних потреб громадян із середніми доходами (насичення ринку продуктами харчування й одягу; забезпеченість житлом і товарами тривалого користування, включаючи автомобілі), що припускає відповідний розвиток економіки й зростання доходів основних верств населення. У таких умовах для збереження своїх позицій на внутрішньому й світовому ринку виробникам потрібне перманентне відновлення й розширення якісних характеристик товарів і послуг, а економічне зростання компаній і національної економіки в цілому дедалі більше залежить від частоти й ефективності інноваційної діяльності [5, с. 31—32]. По-друге, необхідна наявність ефективної національної науково-технологічної й промислової бази, здатної постійно генерувати інновації й трансформувати їх у продукти, що володіють стабільним попитом на ринку. Не випадково лідерами інноваційної економіки виступають найбільш економічно розвинені країни, де, з одного боку, досягнутий високий рівень насичення ринку різними товарами й послугами, а з іншого — накопичений потужний науковий і виробничий потенціал для розроблення й практичної реалізації інновацій.

Інноваційний тип відтворення може бути визначений як специфічний вид інтенсивного типу відтворення, що характеризується високою наукомісткістю. Тільки інноваційно-інтенсивний тип розширеного відтворення й економічного зростання відкриває можливості прориву й неухильного підвищення продуктивності праці — вихідного пункту економічної ефективності виробництва, ключового способу підвищення рівня і якості життя всіх членів суспільства.

Сьогодні в розвинених економіках галузі п'ятого укладу досягли стадії насичення й не в змозі поглинути великі гроші. Але й нові галузі (шостого укладу) поки не готові прийняти величезні інвестиції: ані нанотехнології, ані нова медицина, ані "зелена" хімія. Вже з'являються передбачення й прогнози стосовно наступного — сьомого — технологічного укладу, в основі якого лежать приладо- і роботобудівництво, біокомп'ютерні системи й біомедицина, тобто зв'язок штучних і органічних, "живих" систем. На думку науковців, принциповою відмінністю сьомого технологічного укладу від усіх попередніх буде включення у виробництво людської свідомості. Звідси висувається думка, що сьомий уклад — когнітивний уклад, де головним виробничим фактором виступає креативний інтелект, який змінює виробничу функцію, а відповідно багато положень в економічній теорії й практиці господарювання. Зокрема у складі й структурі виробничих фондів і факторів виробництва продукції на перше місце вийде людський капітал і наукомісткість продукції замість матеріаломісткості й фондомісткості.

Входження України в третє тисячоріччя обумовлено рядом стратегічних викликів: зміна технологічного укладу (з V на VI); глобалізація й інтеграція світової економічної системи; інформатизація всіх процесів суспільного і ділового життя суспільства; зміна полярності світу, геополітичні зміни; тенденція зниження впливу сировинного й енергетичного секторів на вартість продукції. Ступінь спроможності української економіки відповісти на ці глобальні виклики визначить перспективу національної конкурентоспроможності, характер розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, зрештою, рівень добробуту суспільства.

Відтворення в українській економіці тільки ресурсо- і імпортомісткої моделі економічного зростання, що ґрунтується на експлуатації природних ресурсів і нарощуванні зовнішніх запозичень, на сучасному етапі має бути змінено на користь реалізації інноваційної моделі розвитку, заснованої на якісному розвитку факторів виробництва, що враховує інституційно-поведінкові переваги економічних суб'єктів, де найважливішою умовою активізації економіки й основного регулятора темпів зростання виступає збалансована державна політика. Зрозуміло, що не всяке відтворення, навіть розширене, є інноваційним. Відтворення може бути інноваційним, якщо основний капітал відшкодовується за рахунок амортизаційного фонду й збільшується за рахунок доданої вартості (нагромадження), забезпечуючись новою технікою й новим обладнанням для використання більш високих технологій, а оборотний капітал витрачається в тих самих обсягах або навіть у більшому на більш якісну сировину й більш кваліфіковану робочу силу. Таким чином, інноваційна складова обновлюваного капіталу може зіграти роль свого роду "мультиплікатора": більш ефективний капітал і праця здатні (теоретично) перетворити просте відтворення в інтенсивне, розширене з адекватним економічним зростанням. Інвестиції ж, що йдуть із доданої вартості на нагромадження, але на колишній технологічній базі, є чинником екстенсивного розширеного відтворення й економічного зростання.

Зазвичай, суб'єктами інноваційного розвитку в Україні є працівники малих і середніх підприємств у високотехнологічних галузях, а також багато вчених, інженери, викладачі, фахівці різного профілю, студенти. Однак саме ці верстви страждають від непродуманих і безвідповідальних реформ і експериментів в економіці і політиці. Великі сподівання поклалися на прискорення вступу на інноваційний шлях після чергової глобальної кризи (згідно з принципом "вікна можливостей"). Як відомо, періодична криза як фаза нормального циклу завершується депресією, потім підйомом при відновленні основного капіталу, і тільки завдяки цьому вона виводить економіку на новий рівень, більш високий, чим той, що обернувся закономірною циклічною кризою. Трансформаційна ж криза не дала Україні відновлення основного капіталу на новій техніко-технологічній основі. Дотепер відновлення колишнього масштабу виробництва й частково відновлення основного капіталу відбувається переважно на попередній технологічній базі. За своїм характером і змістом увесь трансформаційний цикл виявився неінноваційним (крім локальних нововведень).

В умовах сьогодення агровиробники слабо зацікавлені в інноваційному розвитку й у найкращому разі використовують окремі інновації. Що стосується малого й середнього бізнесу, то в сьогоденнішніх реаліях, незважаючи на багатократні заклики й розпорядження глав урядів, міністрів, він, як і раніше, стиснутий безліччю адміністративних і фінансових обмежень, для нього не створені нормальні умови, які б дозволяли успішно розвиватися. В сучасних реаліях, з урахуванням наявних надбань і поточного фінансового стану, кращі передумови для швидкого освоєння агроновацій мають сільськогосподарські підприємства (насамперед, великі), спеціалізовані на вирощуванні зерна й соняшнику. Достатньо перспективним є також інноваційно-технологічне оновлення ви-

робництва овочів і фруктів, причому в даному разі значним є і потенціал імпортозаміщення. Дещо віддаленішою бачиться перспектива модернізації тваринництва, оскільки для цієї сфери (особливо для виробництва яловичини), крім зазначеного вище, протягом тривалого часу були характерними тенденції згортання виробництва, подолання яких у 2012 р. усе ж не дозволяє говорити про безповоротність цього процесу. Те саме у цілому є притаманним і для виробництва молока.

Щодо потенціалу модернізації господарств населення, які сьогодні виробляють майже половину сільськогосподарської продукції (49%), але мають обмежені можливості для підвищення ефективності виробництва (а тим більше — для впровадження інноваційних розробок), то тут наявність перспектив є лише у середньостроковому періоді, та й то за умови широкого залучення таких господарств до кооперативних та інших видів об'єднань з метою підвищення конкурентоспроможності та включення до державної системи підтримки [6, с. 67].

Необхідність активізації інноваційного процесу в аграрній сфері пов'язана також з низкою тенденцій розвитку й викликів світової економічної системи. Це неухильне збільшення внеску інформаційних технологій у створення доданої вартості; зростання частки нематеріальних активів у структурі сукупних активів компаній; посилення глобальної конкуренції, поява нових світових центрів економічного розвитку; необхідність подолання енергетичних бар'єрів зростання; посилення впливу екологічних факторів на економічний розвиток держав, очікувана нова хвиля технологічних змін, пов'язаних із використанням новітніх досягнень у галузі біотехнологій, інформатики й нанотехнологій, у тому числі в охороні здоров'я й інших сфер.

Важливість інноваційного шляху розвитку для вітчизняної аграрної сфери важко переоцінити, враховуючи його нинішню технологічну відсталість, високе моральне й фізичне зношування основних засобів, значну енергомісткість й низьку продуктивність праці. Для подолання відсталості серед інших умов необхідна модернізація системи управління на всіх рівнях, вироблення комплексної системи прийняття ефективних управлінських рішень з метою одержання нових конкурентоспроможних переваг як на рівні створюваної продукції, так і галузі у цілому. Виявлення й використання незадіяних ресурсів управління інноваційним потенціалом дозволить радикально оновити функціонування всіх видів діяльності, які матимуть тоді можливість на рівні сучасних світових тенденцій адекватно відповідати загрозам і викликам.

На думку більшості експертів [5, с. 35], в Україні відсутній належне ресурсне забезпечення для інноваційного розвитку галузі. Тому в першу чергу необхідне створення матеріального, фінансового й інтелектуального потенціалу цього напрямку з відповідним супроводом у законодавчому плані. Низька продуктивність праці та невисокі темпи зростання валової продукції в агропромисловому виробництві багато в чому визначаються низькими темпами модернізації галузі, відновлення основних виробничих фондів і відтворення природно-екологічного потенціалу.

Оцінка сучасних загальносвітових тенденцій доводить, що обмеження інноваційного зростання в економіці України в цілому та в аграрній сфері зокрема визначаються дією таких факторів, як недостатньо ефективне

використання існуючих конкурентних переваг і наявного виробничого потенціалу, низька продуктивність праці, значне зношування устаткування, низька ефективність державного фінансування, зниження стимулювання наукової праці й падіння престижу наукової діяльності, недосконалість законодавчої й нормативно-правової бази (стосовно ліцензування, сертифікації, оформлення патентів), фактична відсутність професійних менеджерів інноваційних процесів, висока вартість упровадження й комерційного освоєння нововведень, а також впливом низки неекономічних факторів, зокрема інституціонально-політичного характеру: низькою якістю суспільних і приватних інститутів, тінізацією, корупцією тощо.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах інноваційний розвиток підприємств агропромислового виробництва можливий тільки на основі відповідної моделі, яка має враховувати регіональні особливості агропромислового виробництва і можливості інноваційного розвитку. Становлення інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва є системною проблемою. Це визначає напрямки коректування державної економічної політики, що забезпечує режим розширеного відтворення, створення стимулів кількісних і якісних інноваційних змін у продуктивних силах, а також у формуванні умов підвищення рівня життя населення. У цьому контексті формування ресурсів інноваційного розвитку має бути тісно пов'язане з їхнім ефективним споживанням, в першу чергу з тим, що галузеві інноваційні проекти різних рівнів мають різні можливості щодо залучення тих або інших видів ресурсів. При цьому пріоритет повинні мати прямі механізми підтримки інновацій, які більшою мірою стимулюють реальний сектор економіки до реалізації довгострокових інноваційних проектів і більш результативні з погляду трансформації додаткових ресурсів у кінцеві результати.

Перехід аграрного сектору на інноваційну модель розвитку являє собою процес його техніко-технологічного і ресурсного оновлення, досягнення високого рівня конкурентоспроможності та стійких темпів розвитку на основі впровадження агроновацій з дотриманням принципів екологічної прийнятності та соціальної спрямованості результату сільськогосподарської діяльності. Головними підсумками такого процесу мають стати забезпечення національної продовольчої безпеки у розрізі усіх її складових і зміцнення позицій країни на глобальному продовольчому ринку.

Література:

1. Дементьев В.В., Вишневський В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз // Економічна теорія. — 2011. — № 3. — С. 5—20.
2. Маевский В. О взаимоотношении эволюционной теории и ортодоксии (концептуальный анализ) / В. Маевский // Вопросы экономики. — 2003. — № 11. — С. 4—14.
3. Макаров В. О применении метода эволюционной экономики / В. Макаров // Вопросы экономики. — 1997. — № 3. — С. 18—26.
4. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений / Пер. с англ. — М.: Дело, 2002. — 536 с.

5. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.

6. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України // Економіка України. — 2013. — № 8 (261). — С. 64—76.

7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1992. — 231 с.

8. Яковец Ю.В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю.В. Яковец. — Москва: Экономика; 2011. — 382 с.

9. Mensch G. Changing Capital Values and the Prosperity to Innovate / G. Mensch, C.Continho, K. Kaasch // Futures, 1981. — №4. — P. 28.

10. Nelson R. National Innovation Systems. A Comperative Analysis / R.Nelson. — Oxford: Oxford University Press, 1993. — 528 p.

11. Hodgson G. Economics and Evolution. Cambridge, Polity Press, 1994. — P. 198.

References:

1. Dementiev, V.V. and Vichnevskii, B.P. (2011), Chomy Ukraine ne inovatchiina dergava: incityczionalnii analiz [Why Ukraine the not innovative state: institutional analysis]. Ekonomichna teoria — Economic theory, 3, 5—20 [in Ukrainian].

2. Maevckii, V. (2003) O vzaimootnoshenii evolutczionnoi teorii i ortodokcii (konceptyalinii analiz) [About interrelation of evolutionary theory and orthodoxy (conceptual analysis)]. Voprosy ekonomiky — Issues of economy, 11, 4—14 [Russian].

3. Makarov, V. (1997), O primenenii metoda evolutczionnoi ekonomiki [Application of the method of evolutionary economics]. Voprosy ekonomiky — Issues of economy, 3, 18—26 [Russian].

4. Nelson, Richard R. and Winter, Sidney G. (2002), Evolutionay teoriy ekonomicheskikh izmenenii [An evolutionary theory of economic change]. Mockva: Delo [Russian].

5. Fedylova, L. (2013), Inovationniy rozvitok: evolutiy pogliadiv ta problem cuchactnogo ucvidomlenia [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. Ekonomichna teoria — Economic theory, 2, 28—45 [in Ukrainian].

6. Shubravcka, O. and Prokopenko, K.(2013), Percpektivi modernizatchi agrarnogo sektora Ukraine [Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine]. Ekonomika Ukraine — Economy of Ukraine, 8, 64—76 [in Ukrainian].

7. Shumpeter, J. (1992), Teoria ekonomicheskoho razvitiia [Theory of economic development]. Mockva: Progres [Russian].

8. Yakovets, Y. (2011), Globalnia ekonomicheskia tranformatchii XXI veka [Hlobalnia economic transformation of the XXI century]. Mockva: Economy [Russian].

9. Mensch, G. (1981), Changing Capital Values and the Prosperity to Innovate. Futures, 4, 28.

10. Nelson, R. (1993), National Innovation Systems. A Comperative Analysis. Oxford: Oxford University Press.

11. Hodgson, G. (1994), Economics and Evolution. Cambridge. Polity Press.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2014 р.